

УДК 373.015.31:[78:929Леонтович](477.44)

[https://doi.org/10.31652/3041-1009-2023\(1\)-08](https://doi.org/10.31652/3041-1009-2023(1)-08)

Педагогічне краєзнавство як фактор розвитку творчої індивідуальності учнів у спадщині М. Д. Леонтовича

Алла Губаль^{1,2} ¹ Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна² Тульчинський фаховий коледж культури, м. Тульчин, Україна

Анотація

У статті проаналізовано соціокультурні та економічні перетворення, що відбулися в українському суспільстві, які спричинили глибокі перетворення в системі освіти, в якій дедалі більшого значення набувають загальнолюдські цінності та ідеали, актуалізується проблема розвитку творчої особистості. Зауважено, що одним із головних джерел розвитку творчої індивідуальності сучасних студентів у складний перехідний період є педагогічне краєзнавство, яке цілком залежить від творчого характеру вчителя.

Звернено увагу на те, що сучасна педагогіка потребує вивчення обґрунтованих узагальнень педагогічного та краєзнавчого досвіду передових учителів краю, вивчення педагогічної діяльності яких сприятиме розвитку педагогічної культури, впливатиме на трансформацію державотворчих процесів. Загалом розглянуто проблему розвитку творчої індивідуальності студентів засобами педагогічного краєзнавства.

Висвітлено практичні засади краєзнавства, які засновані на фундаменті майже 11-ти річної педагогічної спадщини Миколи Леонтовича, що сприяли актуалізації проблеми розвитку творчої особистості учнівства і мають бути розглянуті, досліджені, популяризовані для покращення дій загальноосвітніх програм педагогічного краєзнавства в Україні. Розглянуто локальну галузь педагогічних і краєзнавчих проблем, успішно розв'язаних у минулому Миколою Леонтовичем. Доведено, що використана Миколою Леонтовичем на початку століття галузь краєзнавства через 100 років стала спадковістю нації й користується вагомою популярністю серед нащадків. Отримані матеріали допоможуть прослідкувати оригінальні ідеї, перспективні напрями, нетрадиційні технології навчання і виховання школярів Миколою Леонтовичем, як поетапне становлення розвитку творчої особистості на регіональному матеріалі у взаємодії комплексу освітнього потенціалу педагогічного краєзнавства з музичним фольклором. Доведено, що функції краєзнавства (фольклорна, освітньо-пізнавальна, виховна-розвиваюча, оздоровча), використані Миколою Леонтовичем, пов'язані з ефективним комплексним узаємозв'язком народних традицій, навколишнім середовищем, пісенним фольклором, природними властивостями організму індивідів, доведені самим життям.

Ключові слова: Микола Леонтович, педагогічне краєзнавство, творча індивідуальність, учні, фольклор

UDC 373.015.31:[78:929Леонтович](477.44)

[https://doi.org/10.31652/3041-1009-2023\(1\)-08](https://doi.org/10.31652/3041-1009-2023(1)-08)

Pedagogical local history as a factor in the development of students' creative individuality in heritage of Mykola Leontovych

Alla Hubal^{1,2} ¹Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Vinnitsia, Ukraine²Tulchyn Professional College of Culture, Tulchyn, Ukraine

---

Abstract

The article analyzes the socio-cultural and economic transformations that took place in Ukrainian society, which caused deep transformations in the education system, in which universal human values and ideals are gaining more and more importance, and the problem of the development of a creative personality is actualized. It is noted that one of the main sources of the development of creative individuality of modern students in a difficult transition period is pedagogical local knowledge, which completely depends on the creative nature of the teacher.

Attention is drawn to the fact that modern pedagogy requires the study of well-founded generalizations of the pedagogical and local history experience of advanced teachers of the region, the study of whose pedagogical activity will contribute to the development of pedagogical culture, will influence the transformation of state-building processes. In general, the problem of the development of creative individuality of students by means of pedagogical local studies is considered.

The practical principles of local studies, which are based on the foundation of the almost 11-year pedagogical heritage of Mykola Leontovych, are highlighted, which contributed to the actualization of the problem of the development of the creative personality of students and should be considered, researched, and popularized to improve the actions of general educational programs of pedagogy. Gothic local studies in Ukraine. The local branch of pedagogical and local history problems successfully solved in the past by Mykola Leontovych is considered. It has been proven that the field of local studies used by Mykola Leontovych at the beginning of the century has become the heritage of the nation 100 years later and is very popular among his descendants. The obtained materials will help to follow the original ideas, promising directions, non-traditional technologies of teaching and education of schoolchildren by Mykola Leontovych, as a step-by-step development of the creative personality on regional material in the interaction of the complex of educational potential of pedagogical local history with musical folklore. It is proved that the functions of local history (folkloric, educational-cognitive, educational-developmental, health), used by Mykola Leontovych, are connected with an effective complex interconnection of folk traditions, the surrounding environment, song folklore, natural properties of the organism of individuals, proven by life itself.

Keywords: Mykola Leontovych, pedagogical local studies, creative individuality, students, follower

---

Постановка наукової проблеми. Соціокультурні, економічні перетворення в українському суспільстві викликали глибокі трансформації в системі освіти, в якій все більш пріоритетними виступають загальнолюдські цінності та ідеали, актуалізується проблема розвитку творчої особистості. Одним з основних джерел розвитку творчої індивідуальності учнівства в сучасному складному перехідному періоді можна вважати педагогічне краєзнавство, яке цілком залежить від творчої постаті вчителя. Сучасна педагогіка вимагає вивчення, глибоко обґрунтованих узагальнень із педагогічно-краєзнавчого досвіду передових педагогів краю, вивчення педагогічної діяльності яких покращить розвиток педагогічної культури, вплине на перетворення державотворчих процесів.

Звернення до цінного практичного інноваційного досвіду з педагогічного краєзнавства відомого учителя Поділля М. Леонтовича, що залишився поза увагою науковців, є проблемою важливою та актуальною. На жаль, ніхто всебічно не опрацьовував локальну галузь педагогічно-краєзнавчої проблематики, вдало вирішену в минулому М. Леонтовичем. Автор пропонує ознайомитись з малодослідженими прийомами педагогічного краєзнавства у спадщині М. Д. Леонтовича, акцентуючи увагу саме на тульчинському періоді діяльності, що виступає джерелом та засобами ефективного виховання особистості й надасть рекомендації щодо ефективного впровадження конкретних технологій краєзнавчого досвіду, тим самим збагативши розвиток музично-педагогічної культури.

Взагалі, недостатня розробленість цієї проблеми в педагогічній науці та практиці (малодосліджений, несистематизований досвід використання освітнього краєзнавчого потенціалу в контексті творчого розвитку особистості) зумовили вибір теми статті: «Педагогічне краєзнавство як фактор розвитку творчої індивідуальності учнів у спадщині М. Д. Леонтовича».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті нашої публікації викликали особливий інтерес праці науковців, які стосувались питань розвитку педагогічного краєзнавства, зокрема В. Баденюка, Г. Гуменюка, П. Іванова Н. Огієнка, О. Сухомлинської. У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених А. Маслоу, С. Медника, К. Роджерса, Е. Торранса розглядалися важливі психолого-педагогічні аспекти формування творчої особистості. Питанням розви-

тку індивідуальності присвятили свої праці Є. Ісаєв, В. Колесников, В. Мерлін, В. Слободчиков, О. Скрипченко. Краєзнавчими, фольклорно-етнографічними, народознавчими дослідженнями займались М. Костомаров, М. Драгоманов, П. Куліш, С. Руданський, О. Потебня, І. Франко, М. Біляшівський, В. Гнатюк, Ф. Вовк, Д. Багалій тощо.

Проте не було приділено уваги проблемі педагогічно краєзнавчих і фольклорних поглядів М. Д. Леонтовича на регіональному матеріалі, мабуть тому, що в період життя митця цей термін в педагогічній науці ще не вживався (у побуті функціонували позакласні заняття, вечорниці, мандри, подорожі, екскурсії, експедиції, мандрівки).

Метою статті є висвітлення еволюційних практичних засад краєзнавства, заснованих на фундаменті майже 11-ти річної спадщини М. Д. Леонтовича, що сприяли актуалізації проблеми розвитку творчої особистості учнівства і мають бути розглянуті, досліджені, популяризовані для покращення дій загальноосвітніх програм педагогічного краєзнавства в Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві в умовах несприятливих обставин і стрімких перетворень та трансформацій, особливі погляди привертають питання, перманентно пов'язані з упровадженням краєзнавчих засобів формування особистості, що безпосередньо сприяють зміцненню історичної пам'яті, духовності, патріотизму, національної культурної спадщини українського народу. Звичайно, що пріоритетним є педагогічне краєзнавство, яке, за А. С. Барковим, вважаємо: *«комплексом наукових дисциплін, різних за змістом і частковими методами дослідження, що ведуть у своїй сукупності до наукового всебічного пізнання краю»* [8]. Базисом педагогічного краєзнавства стала низка наукових навчальних дисциплін: шкільного, історичного, педагогічного, географічного, природничого, художнього, культурологічного, літературного, музичного, фольклорного профілю.

Таким чином, у всіх ланках освітньої сфери зростаюче провідне значення набувають загальнолюдські цінності, актуалізуються питання розвитку творчої індивідуальності. Одним із важливих основних її засобів виступає краєзнавство, що в минулому ефективно використовувалось у майже 11-ти річній теоретичній позиції і практичній реалізації М. Д. Леонтовичем. Уважаємо за необхідне висвітлення мало знаних ас-

пектів тульчинського музично-педагогічного передового досвіду просвітителя нетрадиційних педагогічно-краєзнавчих технологій у вихованні школярів, цінних досягнень у формуванні музично-естетичної культури краю, освіти Поділля і, насамперед, збереження історичної пам'яті реформатора культури століття Миколи Дмитровича Леонтовича.

Отримані матеріали допомогли прослідкувати оригінальні ідеї, перспективні напрями, нетрадиційні технології навчання і виховання школярів М. Леонтовичем, як поетапне становлення розвитку творчої особистості на регіональному матеріалі у взаємодії комплексу освітнього потенціалу педагогічного краєзнавства з музичним фольклором. Автор зважилася взяти на себе пропонуване завдання, усвідомлюючи його суспільну необхідність, зберігаючи за собою свободу угруповання інноваційного матеріалу та його висвітлення.

Зміст статті опирається на сторінки висловлювань учениць і сучасників педагога, що стосуються опосередкованої й безпосередньої діяльності метра в педагогічному краєзнавстві й позитивних результатах, зафіксованих у періодичному друці попередньої статті автора, опублікованої у збірнику наукових праць № 5 «Молодь і ринок» (213) Дрогобич 2023, а також лекції дослідниці Ю. Б. Феленчак [10].

За дослідженням Н. С. Побірченко з'ясовуємо, що в Україні педагогічне краєзнавство розпочало офіційно функціонування з кінця 1990 рр. [6] і в сучасній теоретико-методологічній парадигмі розглядалось як галузь педагогіки, що досліджувалась науковцями С. Д. Гальчаком, В. В. Матіяш, Т. М. Міщенко Н. С. Побірченко, В. С. Прокопчуком, які прийшли до висновку, що педагогічне краєзнавство «*Це наука про закономірності навчання та виховання молодого покоління на базі використання місцевого педагогічного матеріалу, передового педагогічного досвіду вчительських, адміністративно-керівних кадрів*» [6, с. 50]. Отже, М. Д. Леонтович заслужено став домінантою пасіонарного вибуху українства у сфері духовності, використавши потенційні можливості педагогічного краєзнавства щодо розвитку творчої індивідуальності, сформовано й ефективно впровадивши у творчій праці низку інноваційних технологій у музичній культурі, й здійснивши переворот у свідомості суспільства.

Уперше за 100 років після трагічної загибелі композитора, у педагогів-науковців реально ви-

никла можливість ознайомитись з майже 11-ти річними практично невідомими, але вагомими тульчинськими музично-педагогічними трансформами, пов'язаними в галузі краєзнавства. Велич педагога-дослідника вимірюється значним внеском у науку, новими результатами, що розвивають теорію, сприяють практичному вирішенню проблем людини й суспільства. Нарешті повсталала потреба познайомитись з незнаним досі аспектом спадщини митця, що зробив цінний інноваційний і майже недосліджений внесок до духовно-культурного розвитку дітей та молоді.

Бачення митцем перспективних напрямків творчого середовища учнівства регіону формувались за рахунок поглибленого вивчення історії місцевого краю, системи народної освіти, педагогічного процесу в місцевих навчальних закладах, місцевих прийомів освіти в синтезі з етнографією краю. Так, виступаючи перед учнями в Шаргороді (1920), М. Д. Леонтович зазначав: «*Я ваш земляк. Народився на Поділлі, вчився на Поділлі, закохався в народні пісні Поділля, які збирав і обробляв, а тепер живу та працюю теж на Поділлі*» [4]. Дійсно, залишаючись дослідником регіону, музикант вважав краєзнавчу, місцеву освіту одним із дієвих важелів національного, громадянського, патріотичного виховання. Позакласні заняття (позакласні екскурсії) з природознавчого, культурологічного, етнологічного, літературного, музичного, церковного, художнього напрямків проводились музикантом із використанням низки нетрадиційних технологій навчання й стали спробами звести різні педагогічні прийоми в логічну систему, що сприяла розвитку творчої індивідуальності учнівства [5]. Про що свідчать показники досвіду вчителя – опубліковані спостереження з досконалим знанням музично-педагогічної практики.

Отже, *творчість* – це самоствердження людини, неоціненний дар, обтяжений важкою працею, що надає можливість виявити феномен творчої багатомірності, сформований із активно проявлених індивідуальних талантів дітей. І народження очікуваних результатів, за В. Сухомлинським, практично неможливо досягти без творчої щоденної праці, фізичного, психічного, морального й духовного здоров'я вчителя. Навчаючи високодуховним принципам моралі, основам здорового способу життя М. Леонтович за допомогою методів інтерактивного й педагогічного спостереження розвивав творчі здібності, природні схильності, таланти учнів, плекав най-

вищі людські цінності, відпускаючи в життя мудрим напуттям: *«Бажаю вам удачі. Ви йдете на вічне свято і на вічний труд»*. Де, безумовно, для училищних випускниць ідеальним *«прикладом було життя самого Миколи Дмитровича»* [2, с. 56].

Реалії підтверджували перспективно сформовані погляди митця. Так, завдяки численним згадкам сучасників М. Леонтовича, з'ясовуємо, що збереження атмосфери творчості (*«уникати будь-якого формалізму в навчанні»*) [3], у заємозв'язку педагога з учнями, створення відповідних умов для динаміки самоактуалізації творчого потенціалу учня – завжди було основним педагогічним принципом митця, де центральне місце займав процес внутрішніх сил дитини, який породжував енергію для подолання труднощів, бажання вчитися, розвитку індивідуальних творчих здібностей без виклику небажання й відризи перед наступним заняттям. Численні епархіальки згадували про постійний пошук оптимальних дидактичних, виховних, методичних та педагогічних рішень у праці педагога. Одна з учениць писала, що у школі все прогресивне йшло від Леонтовича, він був в училищі одним із прогресивних учителів [11]. Отак, творчо впливаючи на учнівське соціальне середовище, М. Д. Леонтович за допомогою методу стимулювання й мотивації учнів, творчо займався саморозвитком, одночасно формуючи й удосконалюючи свій внутрішній потенціал. Отриманий масив емпіричної, теоретичної та практичної інформації ставав платформою для подальших педагогічних спостережень і експериментів. За дослідницею Л. Пшемінською виявляємо, що для стимулювання учнівства до процесу самовдосконалення, педагог з метою релігійно-морального виховання молоді впроваджував різні види екскурсійної діяльності (відвідування святих місць, історичних пам'яток, музеїв). Згідно з навчальною програмою училищ (з початку ХХ ст.), об'єктом однієї з таких екскурсій для активної групи вихованців стала паломницька поїздка в монастир на Кавказ [9]. Музикант шукав нові шляхи вдосконалення своєї майстерності, постановки питання виховання дітей на більш високому рівні. До того ж, власна етнічна ідентичність Грузії, її традиційний всесвітньо відомий поліфонічний спів, тисячолітня екзотична й автентична культура, неодноразово привертала увагу композитора. Тому, можливість поринути в древню історію національної грузинської музики, глибше

впізнати елементи анатолійської, європейської, перської, арабської, османської та далекосхідної культур, викликали серйозні мотиви вивчення національного колориту тисячолітнього акапельного хорового мистецтва. Результати подорожі залишили глибокий відбиток в особистому мікрокосмосі композитора – на світ народились неперевершені хорові мініатюри *«Льодолом»*, *«Літні тони»*, *«Моя пісня»*, *«Легенда»*. Неповторність і своєрідність його стилю, за визначенням А. Завальнюка, базуються на народному гуртовому співі регіонального характеру, майстерно поєднаному із класичною поліфонією церковної музики. На думку автора, у цих хорових творах присутні елементи багатоголосного грузинського акапельного співу, де реалія геніальності творинь Майстра, безсумнівно, уже друге століття залишається неспростовною.

Аналіз наявних науково-пошукових матеріалів із педагогічного репертуару М. Д. Леонтовича підтверджує думку про активне використання різноманітної освітньої, розвивальної, культурологічної, виховних функцій краєзнавства. До цінних регіональних матеріалів щодо розвитку освіти можна зарахувати новачки митця, створені в галузі фольклорного національного виховання, характерних для педагогіки подільського краю в царині польського, українського, німецького, румунського, молдавського, єврейського, вірменського та російського етносів. Донька Галина згадувала про почуття *«народоправності»* характеру татка: *«Демократизм батька, його глибоку сильну любов до українського народу, де-хто, можливо, тлумачив як український націоналізм. Але нічого подібного до презирства інших націй не було в його натурі. За його бажанням мене, здібну любиму дочку-відмінницю, було віддано не в епархіальне училище в Тульчині, а до приватній гімназії, де 90% дівчат були єврейки. Нагадуємо, що митець (за спогадами родини) взагалі позитивно виступав проти антисемітизму, проти юдофобських настроїв, випадків дискримінації євреїв. Він, навпаки, незмінно виступав як гуманіст і ліберал, відносно єврейської нації та інших пригноблених етнічних громад [2]. Звідти витоки поваги до культури, традицій й буття різних етносів, оскільки закладається фундамент для сприйняття дійсності, свого місця й ролі в ній, а також бажання з дитинства прищепити повагу до виконання національного фольклору у складному процесі духовного становлення особистості.*

Поділля – один із регіонів, фольклор якого уособлює цілісний організм української традиційної культури, етносу. Унікальність краю полягала у строкатості національних меншин, що об'єднувались пісennими традиціями різних народів у спільний меломасив, створюючи найціннішу складову автентичної музики правобережних українців. Такий соціальний фактор був талановито використаний М. Д. Леонтовичем і внесений нащадками до освіти, культури, традицій подільського життя суспільства.

Передбачаючи перспективи у життєдіяльності національно-патріотичного виховання, педагог спрямував свої сили на придбання різнобічного репертуару для шкільної та самодіяльної практики. До ціннісних відношень до своєї Батьківщини митець виділив любов до рідної землі, повагу до культури, звичаїв і традицій українського народу та національних меншин, знання історії рідного краю, готовність до захисту свободи країни, діяльності на ґрунті рідної національної культури. О. Акімова наголошувала: «Саморозвиток – це процес свідомої, якісної та незворотної зміни особистістю своїх моральних якостей, інтелектуальних і соціальних здібностей та природних можливостей з метою «добудування» себе до ідеального образу цілісної особистості» [1]. Мотивовані вихованки добре володіли азами музичної грамоти, мали відмінний слух і легко співали по нотах, грали на фортепіано й інших допоміжних інструментах, отже, були озброєні елементарними знаннями експедиційної фольклорної справи.

У пошуках оптимальних шляхів зацікавлення навчанням, строкатим фольклором (включаючи бажання слухати, виконувати), обробці підлягли пісні різних подільських етносів: вірменська «Верковен», єврейські «Колискова» й «Ціон», «Чеська полька» [6, с. 38], грузинська «Суліко», польська «Полька», українська «У туркені», французька «Марсельєза» [3]. Учениця Н. Осадчук згадувала: «Мене приваблювало в них глибоке й оригінальне відчуття композитором духу народної пісні, яку він збагачував простими музичними засобами» [6]. Єпархіалка Н. Снігурська писала: «Микола Дмитрович розучив з нами гімни Сербії, Англії, Франції. А якось (це було 1.V. 1917 р.) ми пройшли вулицями Тульчина з французьким гімном «Марсельєза на 4 голоси» [6].

Отже, композитор, урахувуючи комплекс ідейно-моральних, емоційно-естетичних засобів виховання, був максимально наближений до

умов життя дітей і відчував, що національний світогляд є єдиним фундаментом духовності, енциклопедією трудової діяльності, культури й дозвілля українського народу, відображеного в місцевому фольклорі, віруваннях, традиції і звичаях подільських етносів.

На загальносвітоглядні засади М. Д. Леонтовича великий вплив мали погляди одного з піонерів музичної освіти в Україні М. Лисенка. Авторитетний духовний наставник Миколи Леонтовича вважав, що сакральним базисом музичного виховання дітей повинні бути саме дитячі народні ігри (пісні, танці, рухи): «те, що сприймається у дитинстві через ігри й розваги, зберігається потім у душі на все життя» [10, с. 78]. У результаті, М. Д. Леонтович створив власну систему музичного виховання дітей, у відповідний репертуар якого увійшло більш 20-ти оброблених пісень-ігор, побудованих на національній основі. Підтвердженням цього є писемні спогади єпархіалок про численні позакласні краєзнавчі екскурсії (на природу «для складання гербаріїв», зміцнення здоров'я, вивчення хорового ігрового фольклору з ціллю пізнання світу, формування світогляду, виховання моралі, розвитку комунікативного вербального спілкування).

Своєрідним показником соціально-культурної, праксеологічної і аксеологічної функцій краєзнавства стало використання значного навчального репертуару. Серед напрацювань – рухлива гра на жартівливу пісню «Женчичок-бренчичок», оброблена для мішаного хору «А капела» (знайшов у збірнику К. Квітки «Народні мелодії», К, 1917. № 21), актуальна «Гра в зайчика» (з книги «Хорові твори») [10], «Налетіли журавлі», знайдена музикантом із 2-ї збірки А. Конощенка (№ 78), «Мак» – обрядова пісня-веснянка, узята митцем з 3-ї збірки А. Конощенка (№ 85) та ін. Отже, частина пісень призначена для дитячого виконання, ще частина – пристосована для учнів молодшого й підстаршого віку, з яких деякі (наприклад, про «Зайчика») використовують у подільському регіоні юнацтво (у Кам'янецьчині, на Хмельниччині, Тернопільщині). Отже, головний герой при виконанні поставлених перед ним умов гри, обирає собі пару. За подібним сценарієм така гра отримала статус традиції й до сьогодні продовжує тримати високий рейтинг серед молоді Поділля й регулярно масово використовується (на вулиці, досвідках, вечорницях) в календарні й зимові зібрання на Великдень, Трійці [7, с. 29]. Юнацтво прилюдно ви-

являє свої симпатії протилежній статі, залицяючись літом, а після збору врожаю починають гуляти весілля.

Функції краєзнавства (фольклорна, освітньо-пізнавальна, виховна-розвиваюча, оздоровча), використані Миколою Дмитровичем, пов'язані з ефективним комплексним узаємозв'язком народних традицій, навколишнім середовищем, пісенним фольклором, природними властивостями організму індивідів, доведені самим життям. Його музично-ігрові композиційні досягнення зберігаються в рукописних фондах НБУ [10, с. 70], гідно оцінені науковцями з позицій сучасного зростання українського суспільства, що вкотре підтверджує головне життєве кредо композитора: *«...ми є та скала, об яку мусять розбитися всі хвилі моря життєвого, а через те ми повинні залишатися на своїх місцях, при всяких умовах працювати із усіх сил»* [2, с. 110].

Висновки. Органічно використана Миколою Леонтовичем на початку століття галузь краєзнавства через 100 років стала спадковістю нації й користується вагомою популярністю серед нащадків. Пісня-гра «Про зайчика» Леонтовича увійшла до культурної спадщини українців, турботливо зберігається в суспільстві. Активна рухова частина спадщини композитора у вигляді обробок народних пісень-ігор отримала статус

дитячих дидактичних ігор і спрямована на масове поширення серед суспільства, особливо серед дітей. Дійсно, дитяча пісенька-гра «Мак», написана в Тульчині понад 100 років, з успіхом продовжує використовуватися в діяльності вихователів і вчителів міста, ставши тульчинською леонтовичевою спадщиною. Цей факт простежується на прикладі тульчинського обласного спеціалізованого будинку дитини (1922 р.), де пісня-гра передається від одного вихователя до іншого й користується в дітей особливою любов'ю [архів автора: Любов Адамівна Комісар, Шевчук Віра, Родная Людмила]. На жаль, інших відомостей про постановки дитячих ігор на природі в дореволюційний період поки не знайдено, пошуки тривають.

Несподівана трагічна загибель неперевершеної постаті митця стала перешкодою для запису подальших методичних напрацювань і рекомендацій композитора. Залишились дуже скупі спогади багаточисленних сучасників, на основі яких йдеться про використання вчителем М. Леонтовичем дослідницького підходу за допомогою галузі краєзнавства.

Ще цікавіші інновації М. Д. Леонтовича в галузі краєзнавства чекають друку й мають продовження далі.

Список використаних джерел

1. Акімова О. В. Аксиологічні аспекти дослідження проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів музичного мистецтва. Професійна освіта. № 2 Київ. 2021. С. 46-50. <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-65-46-50>
2. Губаль А. Б. Народна аматорська хорова капела Миколи Леонтовича. Тульчин. 2021. 160 с.
3. Іванов В. Ф. Микола Леонтович. Спогади, листи, матеріали. Київ. 1982. 240 с.
4. Мозгальова Н. Г., Барановська І. Г. Українські традиції як засіб виховання дітей дошкільного віку. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки. 2017. Вип. 152. С. 20-24.
5. Побірченко Н. С. Педагогічне краєзнавство: теоретико-методологічний аспект. «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». Вип. № 1. Умань. 2009. 190 с.
6. Порожня А. «З позовклх сторінок. Архіви». Тульчин. 2015. С. 21-48.
7. Ткачук С. М., Богдан З. П. Музичні традиції дитячого фольклору в творчості українських композиторів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки. Вип. № 62. Київ. 2018. С. 27-30
8. ДАКО. Ф.50. І, 36457; 1 зошит, арк. 20 «Пам'ятна книжка».
9. Феленчак Ю. Б. Розвиток експертної справи в Україні. Лекція. Львів. 2019. С. 25-27.
10. Щегельський В. Народна «Гра в зайчика»: її обробка М. Леонтовичем і текстові варіанти з Поділля. Збірник наукових праць. Вип. 4, 2004. Київ. С. 67-103.
11. Zuziak T. P., Lavrinenko O. A., Rohotchenko O. O., Marushchak O. V. Mykola Leontovych's pedagogical legacy in Podillia (late 19th and early 20th cent.) // Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference (May 22th-23th, 2020, Rezekne). Volume II. 492-502. Rezekne: Rezeknes Tehnologiju Akademija, 2020. <http://doi.org/10.17770/sie2020vol2.4919>

References

1. Akimova O. V. Aksiologichni aspekty doslidzhennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnikh vchyteliv muzychnoho mystetstva [Axiological Aspects of the Study of the Problem of Professional Self-Development of Future Music Teachers]. *Profesiina osvita* № 2 Kyiv. 2021. st. 46-50. <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-65-46-50>
2. Hubal A. B. Narodna amatorska khorova kapela Mykoly Leontovycha [Mykola Leontovych's Folk Amateur Choir], Tulchyn. 2021 r. 160 S. [in Ukrainian].
3. Ivanov V. F. Mykola Leontovych. Spohady, lysty, materialy [Mykola Leontovych. Memoirs, letters, materials]. Kyiv. 1982. s. 240 [in Ukrainian].
4. Mozghalova N.H., Baranovska I.H. Ukrainski tradytsii yak zasib vykhovannia ditei doshkilnogo viku. Naukovi zapysky Kyrovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriia: Pedahohichni nauky. 2017. Vyp. 152. S. 20-24 [in Ukrainian].
5. Pobirchenko N.S. Pedahohichne kraieznavstvo: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Pedagogical Local History: Theoretical and Methodological Aspect]. «Pedahohichna nauka: istoriia, teoriia, praktyka, tendentsii rozvytku». Vyp. № 1. Uman. 2009 [in Ukrainian].
6. Porozhnia A. «Z pozhovklykh storinok. Arkhivy» [From the yellowed pages. Archives]. Tulchyn. 2015. st. 21-48. [in Ukrainian].
7. Tkachuk S. M. Bohdan Z. P. Muzychni tradytsii dytiachoho folkloru v tvor-chosti ukrainskykh kompozytoriv [Musical traditions of children's folklore in the works of Ukrainian composers]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova Pedahohichni nauky*. Vyp. № 62. Kyiv. 2018 [in Ukrainian].
8. DAKO. F. 50. I, 36457; 1 zoshyt, ark. 20 «Pamiatna knyzhka».
9. Felenchak Yu.B. Rozvytok ekskursiinoi spravy v Ukraini [Development of excursion business in Ukraine]. *Lektsiia*. Lviv. 2019. S. 25 [in Ukrainian].
10. Shchhehelskyi V. Narodna «Hra v zaichyky»: yii obrobka M. Leontovychem i tekstovi varianty z Podillia [«The Hare's Game»: Its Processing by Mykola Leontovych and Textual Variants from Podillia]. *Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 4, Kyiv. 2004. st. 67. – 103 S. [in Ukrainian].
11. Zuziak Lavrinenko O. A., Rohotchenko O. O., Marushchak O. V. Mykola Leontovych's pedagogical legacy in Podillia (late 19th and early 20th cent.) // ISSN: 2256-0629. Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference (May 22th-23th, 2020, Rezekne). Volume II. 492-502. Rezekne: Rezeknes Tehnologiju Akademija, 2020. <http://doi.org/10.17770/sie2020vol2.4919>

Про авторів

Алла Губаль, аспірантка, викладач фахового коледжу культури, e-mail: allamorozvagubal@gmail.com

About the Authors

Alla Hubal, postgraduate student, lecturer at the Professional College of Culture, e-mail: allamorozvagubal@gmail.com